

Yeni İslamcılık ve Öznel Sekülerleşme

Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK

Bu bildiriye “Yeni İslamcılık” kavramını gerek tarihsel gerekse sosyolojik içerikleri bakımından özel bir tanımlama olarak kullanıyoruz. Yeni İslamcılık tarihsel bakımdan seksenli yıllarla birlikte sosyolojik temelleri oluşan ve doksanlı yıllarla birlikte düşünsel ve yaşamsal bakımdan iyice belirginleşerek ikibinli yıllardan sonra da sosyo-politik gücünün zirvesine ulaşması hasebiyle entelektüel ve sosyal kodları özgülleşen bir olgudur.

Sosyolojik bakımdan ise temel yönelimleri ve yaklaşımlarının bu süreçte özel ilgi, eğilimler ve yaşam tarzlarıyla daha çok sivil, kültürel ve sosyal alanda gelişen ve kültürel ağırlıklı politikalarıyla farklılaşan bir İslamcılık kastedilmektedir. Bir başka deyişle söz konusu süreçle seksen öncesinde daha çok ideoloji ve kimlik eğilimli, muhalif ve çevresel karakterli eski İslamcı politik duruşun artık giderek zayıfladığını, kamusal alanda bu eğilimin marjinalleştiğini görürken, yerine İslami tasavvurun ve oluşumların küreselleşme, post-modernlik ve neoliberal siyasetin etkileri altında biçim ve mahiyet değiştirdiğini anlıyoruz.

Bu bağlamda eskinin muhalif, politik ve ideolojik eksenli İslamcı siyasetinde ekonomiye, bireyselliğe, yoruma, öznelliğe, konformizme ve ulusallığa daha az değer verilirken, “post-islamcılık” olarak da adlandırılan bu süreçte bireyselliğin, özneliğin, konformizmin içselleşmeye başladığı görülür.

80 öncesi İslamcılığın toplumsal tabanı, kırsal kesimden kente gelmiş, kentin yeni sakinlerinin çocukları olduğu söylenebilir. Daha çok sosyal adaletsizliğin ve eşitsizliğin kenara ittiği, kentlileşme sürecinde statü ve aidiyet arayışında olan göçmenlerin, imtiyaz ve ayrıcalık yaratan sosyal düzene ve tabakalaşma yapısına olan öfkesi muhalif politik bir dille kendini ifade ediyordu. Bu anlamda estetik ve sanatsal bir arayıştan çok, politik ve kimlik ağırlıklı kavgacı bir dönüşüm daha cazip görünüyordu.

Oysa yeni dönemin İslamcılığı İbn Haldun’un refah dönemindeki “hadari”lerin özelliklerine uygun biçimde, neoliberal siyasetin ve ekonominin im-

kanlarıyla yeni fırsat alanlarına yönelen orta sınıf iş adamlarıyla, önce belediyelerde sonra da siyasi süreçlerde iktidar tecrübesiyle bürokrasiye yayılan akademisyen, öğretmen, yönetici bürokratlarla dünya görüşü bakımından bir değişime uğramıştır. Yeni İslamcılığın sosyolojik tabanı değişmiştir.

Dönüşümün Kodları

Doksanlı yıllarda İslami hareketler zamanın ruhuna uygun olarak “romantik-ideolojik hedeflerden rasyonel-ekonomik hedeflere” doğru yönelmiştir. Öncelikle yerel yönetimleri kazanan İslami siyaset, yaşadığı tecrübe bağlamında doksanlı yıllar boyunca, öncelikle modern olanı İslamlaştırmaya, daha sonra da İslami olanı modernleştirmeye yönelik çabalara yönelmiştir (Durak 2012, 19).

Doksanlı yıllardan sonra İslamcılık, artık daha çok değişen sosyolojik bir tabanla, yani “İslami burjuvazi” ile daha fazla anılan bir şey olmuştur. İslamcılık islami bir tahayyülü canlandırmaya çalışan entelektüel bir hareketten ziyade, kültürel modernleşmeyi hızlandırmaya angaje olmuş kentli bir orta sınıf hareketi olarak şekil ve muhteva değiştirmiştir. Bir başka deyişle, İslamcılık artık uhrevi boyutu olan metin merkezli siyasal bir ideolojiden, dünyevi pratiğe göre evrimleşen ve kodları, stratejileri dönüşen bir yaşam tarzına geçişi ifade etmeye başlamıştır.

Yeni islamcılığın zihni, dini ve sosyolojik dönüşümü belli başlıklar altında ele alınmalıdır. bu bağlamda özellikle seküler eğilimin, islamcı düşünceye içkin bir şey olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Zira İslamcılık temelde uhrevi dayanağı olan ve kendini vahye refere eden bir hareket olduğu için, kendisine içkin bir sekülerist dille nasıl ilişkiye sahiptir?

Dünya Görüşünde İçkin Sekülerlik

İslami siyasette değişimin en önemli yansıması, dünya görüşü, ahiret ve kader tasavvuru, hayatın ve ticaretin değeri gibi konularda, inanç ve görüşlerde ortaya çıkar. Orta sınıflaşan ve refah düzeyi artan dindar kesimlerde seksenlerin sonundan itibaren dünya hayatının geçiciliği, maddi güç ve servetin değersizliği, mala mülke tamahın kötülüğü gibi geleneksel kanaatçı ve münzevi tavırlar yerine, sosyal ve ekonomik güç olmanın erdemi, kaliteli yaşamın makbul görülmesi gibi yeni tüketim normları ve eğilimleri öne çıkar.

Nitekim bu süreçte yaşam tarzlarındaki dönüşümü piyasanın kullandığı ve umumileştirdiği yeni tüketim normları oluşturan dil üzerinden açık bir şekilde görürüz. Burada “piyasa” kavramı salt ekonomik bir olguya işaret etmez, aslında ekonomik bir dilin hayatı dönüştürmesini ve geliştirmesini açıklar. Nitekim bu süreçte piyasa olgusunu biz hem içeriği hem de meşruiyeti açısından, özellikle dindarların helal tüketimi için uygun ürünleri arz etme potansiyeliyle görürüz. Aslında “piyasa”, tüketimi meşrulaştıracak bir söylemin ya da sekülerleşmiş bir dinselliğin vücut bulmasıyla varlığını sürdürür. Nitekim bu aşamada sekülerliğin içselleştirilmesi ya da öznel sekülerleşme dediğimiz şeyin sosyo-politik bir değişimden ziyade, modernliği islamileştirmeye çalışan kültürel ve bir zihinsel dönüşüm olduğunu anlarız. Burada toplumun ve sistemin İslama göre dönüşümünden, sosyo-ekonomik konumu ve burjuva yaşam tarzını İslamileştirmeye yönelik bir eksen değişimi söz konusudur. Bir başka deyişle Yeni İslamcılık ekonomik ve siyasi konum olarak merkeze yaklaştıkça tüketimci normlarla sekülerleşmekte, tekeli inhisarcı siyasi eğilimlerden uzaklaşmaktadır (Yıldırım 2016, 84). Burada dini dilin sekülerleşmesi, düşüncenin kimlik ve siyaset eksenli bir hedeften uzaklaşarak, kültür ve gündelik hayat yönelimli bir normalleşme olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla İslami siyasetin ve yeni islamcılığın öznel sekülerleşmesi, yaşanan sosyo-ekonomik ve politik değişimle bağlantılıdır.

Dilde Sekülerleşme Ya da Sekülerleştirici Dil

Seksen öncesi İslamcılık düşünsel planda Arap ve İran kaynaklı çevirilerin, siyasal alanda ise devrimci sol hareketlerin etkisiyle oldukça radikal, gelenekten ve yerel kültürden kopuk bir seyir izlemiştir. Modernlikle etkileşime açıklığından dolayı çoğu zaman siyasal islamcılık şeklinde de tanımlanan İslami siyasal hareket, özünde Kur’an ve Sünnet eksenli, romantik, geçmişe dönük asrı saadetçi, selefi, modernist gibi değişen yönelimlere sahipti. Bu dönemde özellikle radikal grupların yayınlarına bakıldığında bazı dini kavramların (tağut, cihad, biat) alternatif bir toplumsal düzenin inşasına yönelik seçildiği ve eklektik bir içerikle (cihada, aksiyona ve değişime yapılan vurgu) doldurulduğu görülür. İslamcılık, bir bakıma müslümanların kolektif hafızasındaki tarihi geleneksel İslamın yükünden kurtularak, bugünün ihtiyaçlarına cevap veren bir İslami tahayyül çabasıdır. Ancak bunu yaparken diyalektik bir süreç de tetiklenmiş olur. Nitekim bugüne cevap verme kaygısıyla geleneksel kod-

lar değişmekte (protestanlık), bugünün dinamikleriyle etkileşime girerken de mevcut değerler içselleştirilmektedir (modernist teamül). Bu durumun diğer adı, öznel ya da dini sekülerleşmedir. Zaten bu paradoksal etkileşimden de uzak kalmak neredeyse imkansızdır.

Süreç olarak bakıldığında, yeni islamcı söylemin postmodernlikle çakışan çokkültürcü, çoğulcu ve ötekilerle eşitlenmeye razı dilinin hem iktidar tecrübesiyle hem de yeni islami burjuvazinin ortaya çıkışıyla ilişkisi vardır. Bir arada yaşama projeleri, hoşgörü ve tolerans ağırlıklı uzlaşma dili esasen dini sekülerleşmenin kamusal alana yansıyan ifadesidir. İslamcılığın dini dayanaklarına nispeten bir paradoksu gösteren bu durum, esasen söylemin dünya inşa etmeye ve dünyayı düzenlemeye yönelik yapısından kaynaklanır. Klasik islamcılığın dokusunda yer alan bu dönüştürücü kod, yeni islamcılığın merkeze taşınmış stratejisinde çok kültürcü ve bireyci teamüllerle açığa çıkar.

Fetvacı Sekülerleşme ya da Seküler Fetvacılık

Seksen öncesi İslami retoriğin islami gelenekle özellikle fıkıh ve fetvalar üzerinden kontak kurmaya ve meşruiyet sağlamaya çalıştığı görülür. İslami gazete, dergi, televizyon ve internet ağlarının en çok takip edilen muteber köşeleri, sayfaları günlük problemlere fıkhi fetvalarla çözüm aranan kısımları olmuştur. Muhtemelen buna istinaden bazı yaklaşımlarda “fıkıh” müslüman toplumların sosyolojisi olarak tanımlanmıştır (Şentürk 2008). Bu bağlamda önceleri modern dinamiklere alternatif içtihatları keşfetmeye çalışan fıkıhçı damar, sonradan modern kurumları, değer ve düşünceleri meşrulaştırma için araçsallık kazandı. Fıkıhçı eğilim modern hayatı islami temellerde dönüştürmek için geleneksel araçları kullanırken, gündelik hayatın seküler dinamiklerinden etkileniyordu.

Ötekilerle Birlikte Yaşama ve Diyalogcu Uzlaşmacı Dil

Seksenli yıllarda daha çok gündelik hayatı İslamileştirmeye çalışan ve bu bakımdan özel sitelerde içe kapanma eğilimi taşıyan İslamcılık, doksanlı yıllarla birlikte “sivil toplum, öteki ile ve gayrimüslimlerle birlikte yaşama” gibi tartışmalara ve pratiğe katılarak simgesel bir dönüşüm yaşadı (Yıldırım 2016, 135). Ancak bu dönüşümün en önemli yansıması, hakikatı tekelinde tutma ve mutlakçılık iddialarından uzaklaşma ile gelen sekülerleşmedir.

Bir başka deyişle doksanların İslamcılığı resmi pozitivist hegemonya karşısında varolmanın imkanını postmodern söylemde buldu ve bu dili çok sevdi. Postmodern çoğulculuğun, rölativizminin kendi iddialarına yer açmada önemli bir araç olduğunu keşfeden yeni İslamcı söylem, süreç içerisinde bu dilin kendisini sekülerleştirdiğini görerek, eleştirel bir atak yapmaya da çalıştı.

Devlet İdealinden Medeniyet Tasavvuruna Geçiş

Yeni İslamcılık, doksanlı yıllarla birlikte seksen öncesinin devrimci dönüşüm, devlet ve sosyal sistem gibi radikal siyasal motiflerden uzaklaştı. Değişim stratejisiyle birlikte devleti ele geçirme ve dönüştürme yerine, evrensel yönelimli tarihsel temelli bir medeniyet tasavvuru ağırlık kazandı.

Bu değişimde gerek toplumsal süreçler gerekse postmodern temalar etkili oldu. Özellikle batı merkezli tarihin sonu ve medeniyetler çatışması gibi yeni etnosantrik düşünceler, islami entelektüellerin gündemine tarihsel arka planlı medeniyet savunusu şeklinde girdi.

Siyasetin çoğulcu demokratik süreçlerde ve neoliberal eksenlerde evrildiği bu dönemde, istikrarsız ve ütöpik bir devlet tasavvuru yerine tarihi örnekliği bulunan medeniyet söylemi daha yoğun bir şekilde kitlelerin ilgi odağı haline geldi.

Ancak medeniyet tasavvuru, sorunsuz ve temelsiz devlet tahayyülünün aksine, pratikten gelen sekülerleştirici bir etkiye sahiptir. Tarihi pratiğin meşrulaştırdığı sosyal örnekler, zihinsel arka planda kabul edilebilir meşruluk kriterleri olurlar.

Medeniyet tasavvuru, muhayyel bir öteki yerine reel bir ötekiyle karşılaşma ve meydan okumaya somut cevabı temsil eder. Toplumsal ve tarihsel zemine inen ideoloji, muhalif hayali bir dilden konformist uzlaşımçı bir dile evrilir ve yeni islamcılık da bu teamülden muaf kalmamıştır.

Ahlakçı Söylemin, Pratik Dindarlığı Dışlaması

Yeni İslamcılıkta ortaya çıkan öznel sekülerleşmenin göstergelerinden biri de, dini düşünce ve tasavvurda giderek artan bir şekilde ahlaki boyutlu bir söylemin benimsemiş olmasıdır. Bu eğilimde dindarlığın biçimsel ve ibadet eksenli tanımları yerine ahlaki boyutu ve yorumu öne çıkar. Bu durum daha çok geleneğin ve popüler dindarlığın eleştirisinde kendini gösterir. Yaşam tar-

zı bakımından müreffeh toplumsal kesimlere ve yeni orta sınıflara yakın duran Yeni İslamcı söylem, geleneksel halk dindarlığının formel pratik ağırlıklı dindarlığından uzaktır. Özünde islamcılık, popüler halk dindarlığını hurafeci atalar dini olarak tanımlamaya yatkındır. Öte yandan ahlaki boyutun önem kazanması, dini pratiklere bağlılığın ayırt edici olmaktan çıkmasıyla da ilgilidir. Yine de ahlakçı dindarlığa, yani dinin esasta ahlaki prensiplerine aşırı vurgunun sekülerleşmeyle ilişkisi tartışmaya açıktır.

Ahlaki boyuta önem atfetme, kısmen dine ilgisiz ya da din karşıtı çevrelerin de hem dinsel eleştiri için hem de kendi meşruluklarını temellendirmek için kullandıkları bir argümandır. Yeni islamcılıktaki ahlaki nosyon bir bakıma seküler çevrelerin bu söylemiyle çakışmakta, dolayısıyla dini tavrın izafileştiği müşterek bir zeminde buluşmaya imkan vermektedir.

Hayatın İslamileşmesinden İslami Söylemin Gündelikleşmesine

Seksen öncesi İslamcılığı sosyal ve kültürel kodların islamileşmesine yönelik dini bir şuuru ve talebi gündemde tuttu. Fıkhi, entelektüel ve siyasi tartışmalarda gündelik hayatın İslami temellenişi için geleneksel referanslarla karışık modern çevirilerin etkili olduğu bir literatür ve söylem oluştu. Yeni İslamcılık ise bu dönemden sonra giderek idari, siyasi ve iktisadi bir güç haline gelerek kamusal ve sosyal alanda performans ve tecrübe imkanı buldu. Eğlence ve tatil kültüründen, giyim kuşama, yiyecek içecek sektöründen, yerleşim ve mimariye, bankacılıktan holdingleşmeye, tüm iktisadi süreçleri deneyimleyen bir orta sınıflaşma olgusu olarak şekillendi. Bu dönem gündelik hayatın sekülerleşmesi, dindarların bu dünyaya cevap verme arzusunda karşılığını bulan maddi imkanlara ve reel hayata sahip olma üzerinden gelişti. Makbul dindar iş adamı, helal ticaret ve meşru finans kodları, gündelik hayatın sekülerleşmesinde simgesel rol oynadı. İslami hassasiyetin, postmodern çevreci, feminist ve çokkültürcü temaları, İslamcı entelektüelleri de çekim alanına kattı.

Ekonomi, eğitim, finans, medya gibi kültürel kurumlar üzerinden alternatif yapılanmaların vücut bulması, modern toplumsal ve zihinsel algının içselleştirilmesini hızlandırdı. Kentli, çekirdek ailenin yaygınlaşan nitelikleri, kadının çalışma hayatına inançlarına uygun mütesettir dahil, çocukların artık İslami muhtevalı kreşlerde de büyüyebileceği anlayışını büyüttü. Geleneksel anlayışın ve kendi teorik söyleminin aksine İslamcı pratik, kadını daha fazla

bir şekilde kamusal alana çıkmaya, yüksek statü için konum ve meslek kazanmaya teşvik etti.

Geleneksel ve dini toplumsal cinsiyet anlayışlarının altüst olduğu bu süreçte, aile içi ilişkilerin, çocuklara atfedilen değer ve eğitimin, karı-koca ilişkilerinin bilindik kalıpları ve kodları da daha liberal bir anlayışa evrildi. Nitekim bu durumu İslami kesime hitap eden kadın, moda ve çocuk dergilerinde özellikle geleneksel dindarlık algılarını eleştiren yazı dizilerinde görmek fazlasıyla imkan dahilindedir.

İçsel sekülerleşmenin bariz yansımalarından biri de, örgütlü dini yapılara ve cemaatlere yönelik içten gelen eleştiri dalgasıdır. Kuşkusuz bu kırılmada, devletin bazı özel kurumlarında paralel bir örgütlenmeye girişen cemaatin de etkisi olmakla birlikte, cemaatçi geleneksel otoritelerin çoğullaşmış medya ortamında eski meşruiyetlerinin aşınması da etkiliydi. Bu durum belli ölçüde İslamcılığın yeni söyleminde bireyci entelektüel yorumların imkan bulmasına yol açtı.

Yeni İslamcılıkta geleneğe atıf yapan, klasik ehli hadis ve gelenekçi ekol diyebileceğimiz çok güçlü bir damarın da canlı ve hatta güçlü bir eğilim olarak varlığını sürdürdüğü gözardı edilemez. Hatta bu eğilimin, hem medrese gibi klasik ilimlerin öğretilme usullerini genelleştirme, hem de modern teknolojinin ve internetin fırsatlarını kullanarak kendi din anlayışlarını geniş kitlelere ulaştırma konusunda özel gayreti ve etkisi de dikkatlerden kaçmamaktadır. Bununla birlikte yukarıda izah etmeye çalıştığımız içsel sekülerleşmenin bu mecrada da özellikle tüketim normlarının içselleştirilmesi bağlamında etkili olduğu söylenebilir.

Sonuç

Bu bildiride doksanlı yıllarla birlikte sosyolojik ve ideolojik çevresi değişen İslamcılığın, yeni dönemle birlikte farklı toplumsal ve küresel çevrelerle girmiş olduğu etkileşimin söylemsel yansımaları ele alınmıştır. Bu dönemden sonra şekillenen yeni sosyoekonomik ve sosyopolitik konum değişikliğinden dolayı, dini anlayış ve dünya görüşü düzeyinde yaşanan dönüşümler sekülerleşme kavramı ekseninde tartışılmıştır. Sekülerleşme olgusu sosyokültürel değişimin bir sonucu olarak ortaya çıksa da, bu bildiri de özellikle modern dünyanın meydan okumasına bir cevap gayreti olması nedeniyle İslamcılığın özünde de yer aldığı vurgulanmıştır. Bir başka deyişle İslamcı söylem dünyeye-

vileşmeye bir itiraz içerse de, paradoksal biçimde kendisi de sekülerleşmenin itici gücü olmaktan uzak kalamamıştır. Bu özelliğini bilhassa ikibinli yıllarla birlikte içine girdiği sosyopolitik bir güç olarak iktidar tecrübesinin katkıları da göz ardı edilemez.

Kaynaklar

Durak, Yasin (2012), Emegın Tevekkülü, Konya'da İşçi İşveren İlişkileri ve Dindarlık, İletişim Yayınları, 2. baskı, İstanbul.

Şentürk, Recep (2008), Türk Düşüncesinin Sosyolojisi, Fıkıhtan Sosyal Bilimlere, Etkileşim Yayınları, İstanbul.

Yıldırım, Ercan (2016), Neoliberal İslamcılık, 1980-2015 İslamcılarının Dünya Sistemine Entegrasyonu, Pınar Yayınları, İstanbul.